

ikke uden talent. Den polstrede Ugle er et godt eksempel, og et eksempel til efterfølgelse. Den er netop kommet i nyt optryk (med moderne ugderefter udgiverens kommentarer. De er ofte befriende, altid vittige og i det store og hele dræbende for en holdning til kunsten, som ikke er

er paa bindet). Vi anbefaler den til to slags læsere: 1) læsere, som frygter lyrik, og 2) læsere, som skriver lyrik.
sund: Passiv ærbødighed. Paa den ene side viser antologien (bedre end nogen kronik), hvad det er de moderne digtere gør oprør imod hos

BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/
title: *Zurückbleiben. Tryk 1943–2001*

Autor(in)/
author: Erik M. Christensen

Kapitel/
chapter: »Zurückbleiben!«

In: Christensen, Erik M.: *Zurückbleiben. Tryk 1943–2001*. Berlin: Nordeuropa-Institut, 2001

ISBN: 3–927229–04–0

Reihe/
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 6

ISSN: 0933-4009

Seiten/
pages: 7–15

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin und Autoren.

© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and authors.

Zurückbleiben!

Femtenø, den 18. september 2000

Han var glad for digtning og digtede ved lejlighed selv, min oldefar, lærer Jens Christensen i Høve ved Skælskør, vist nok fra Brønderslev i Vendsyssel og seminarist fra Snedsted i Thy, født 1813, begravet i København 1892: Vestre Kirkegaard, afd. 5, rk. 12, nr. 2.

Han kunne Ibsen («Det, som du er, vær fuldt og helt, og ikke stykkevis og delt»), og han var kristen. Til sit og sin hustrus barn nummer sytten, Cornelia (hun var ældre end sin tvillingbror Martin, og siden kom endnu den fine, fine Rigmor), »Til min søde Datter Cornelia Christensen«, skrev han ved hendes konfirmation i april 1884 et digt i otte regelmæssige strofer. Motivet er tro, håb, kærlighed og så den store aldersforskel mellem Cornelia og hendes forældre. Er der angst på spil? Sidste strofe:

O, søde Barn! Du er mig kjær
og ligger Moders Hjærte nær
og vil os nødig savne.
Dog sker det om en liden Stund;
men atter vi på Himlens Grund
vort kjære Barn skal favne.

Din gamle Fader
J. Christensen.

Forældreløse, hjerteligt kloge, kærligt religiøse Cornelia, uberørt regnskabsdame i krydderibranchen («Intet bord uden Bähncke»), giftede sig år 1896 med sin farmaceutiske tvillingbror Martins ven og studiekammerat, den eksplosivt dygtige, stærkt buldrende ateist, efterhånden materialist, købmand,

fabrikant, lokalpolitiker, rotarianer, brandesianer og kunstven, den karseklippede og siden pilskaldede cand. pharm. Peder Abraham Kruuse (»P.A.«). Han kaldte hende »Cornalie«. Sammen skabte de en stor forretning, og de fik to døtre og tre sønner. De mistede den ældste, Knud, ved en ulykke i haven (»Mor, Mor, Knud ligger nede i Haven og er saa underlig«); men ni og tredive år gammel fik hun held til at opkalde sit og P.A.s femte og sidste barn efter sin elskede far. Og »den lille gode«, muntert umusikalske Jens, blev siden mindst lige så litterær som sin far og sin morfar tilsammen, ja, han blev faktisk helt fantastisk.

Ved sin alders 65. år flyttede nu den af sin mand (P. A. Kruuse i Odense) forlængst forladte Cornelia Kruuse sammen med deres af sin mand (Aage Marius Christensen i Sønderborg) nylig til København forflyttede ældste datter, Eva Margrethe Christensen; og jeg (Erik Martin, som er dette yngre pars fjerde og yngste barn, født 1931; ikke dødfødt som den ældste; ikke blåt barn som Ib Mandrup, 1927; ikke Børge Mandrup, 1928, civilingeniør og amerikaner) blev derved i min barndom på Frederiksberg, på Christianshavn og i Charlottenlund litterært lydhør takket være degn Jens Christensen fra Høves guldalder, min Mormors kærlige far, og blev vel også fantast. Kristen blev jeg ikke.

Det var ikke Ibsens *Brand*, men hans *Peer Gynt*, vi læste i gymnasiet. Fryd. Jeg kom endda op i *Peer Gynt* til studentereksamen 1949, og en nordisk rejselektor, som overværede eksaminationen, spurgte bagefter, om han måtte trykke min hånd. Skønt jeg jo havde haft svært ved at huske Solvejgs navn: han havde ikke oplevet noget lignende! Det var generøst sagt af ham, og da jeg siden fik chancen, sprang jeg fra en angiveligt lovende karriere som prins Axels efterfølger i Det Østasiatiske Kompagni A/S, for endelig at tjene penge til at studere for. Pengene, dem tjente jeg så dér, hvor Ø.K.s direktør Jacobsen havde placeret mig med henblik på omtalte karriere. Det var i Sydamerika, i Cali (Colombia). Rigtignok før Cali-kartellets tid og kokain. I hovedsagen tjente jeg mine dollars ved fordækt import af danske fodboldautomater (med en revolver i hver ende ved målene) og ved medhjælp til udbredelse af U.S.-amerikanske Wurlitzer dukeboxe på cafeer og på bordeller med benzindrevet generator i Andesbjergenes småbyer uden strøm; men studere for mine sorte colombianske dollars på en konto i New York, det gjorde jeg derpå i Århus, hvor jeg blev ven af min morbror Jens, blev daglig tv-kritiker ved *Jyllands-Posten*, modtog universitetets guldmedalje for en

afhandling om Danmarks største digter, blev gift, blev magister i almindelig og sammenlignende litteraturhistorie, blev universitetslærer, forlod min kone, fik hende tilbage, blev skilt og gjorde – og forfejlede – det og det.

Professor Sven Møller Kristensen ønskede i september 1961 tillykke med medaljen, da kong Frederik IX til årsfesten havde trykket min hånd, og han (Mølleren) spurgte, om jeg selv mente, at min dristige og af ham, Gustav Albeck og Paul Krüger så højt berømmede fortolkning af Ewalds dramatiske *Adam og Ewa* (1769) kunne være sand? September 1961. Ti år senere forelå mit svar i form af en afhandling for doktorgraden om, hvad professorens skeptiske spørgsmål i virkeligheden betød, og hvad det betød, at det kunne besvares – eller hvis det ikke kunne besvares, hvad så? Det var i alle fald verifikationsproblemet. På vejen til disputatsen havde der været lejlighed til idéhistorisk indsigt i kristendommens selvforståelse (den kristne kærlighedstanke, agape, med varianter) og til at fortolke min ungdoms Martin A. Hansen i det lys. Den ene tekst, som alle danskere kan udenad, »Høit fra Træets grønne Top« (1848/49), fik jeg også ordnet, og periodebegrebet optimistisk dualisme; bare for at vise, hvordan man ved litteraturvidenskabelig meningsanalyse normalt i praksis verificerer og falsificerer. Og jeg fandt og udgav en til da ukendt tekst af Johannes Ewald, den eneste siden min oldefars tid.

Var det, at finde Ewald, begribe Blicher, sortere Martin A. Hansen fra Thorkild Bjørnvig, at foreslå guldalderens idéhistoriske grundmotiv, fatte kernen i kristendommen, strukturere sandhedsbegrebet og organisere sit fag i en opbrudstid, at kende den store digtning på første hånd, opfyldelser af min ungdoms drømme, så var det, at få et barn, mere end det. Sophus fødtes i Odense år 1971. Jeg blev dekan for det humanistiske fakultet dér på stedet i begyndelsen af det uvenlige årti, halvfjerdserne, efter at vi kolleger og studerende (som venner) i et forrygende samarbejde havde fået indrettet almindelig og sammenlignende litteraturvidenskab. En kaldelse til University of Washington, Seattle, USA, sagde jeg nej tak til. I stedet kørte jeg som den foretrukne ansøger og for lånte penge ind bag Muren i en splinterny Peugeot 504 (med soltag, metallak og tvivlsom elektronik) som Ordinarius i Neuere Skandinavistik ved Freie Universität Berlin. FU var i min tid Tysklands næststørste eller største universitet. Oprettet 1948 med amerikansk hjælp i den amerikanske sektor, et villakvarter med kun få bomber i undergrunden; oprettet af studerende og lærere i fællesskab, udvandrede fra det berømte, gamle

universitet på Unter den Linden i russernes halvdel af byen, udvandrede af grunde, der sandt at sige tålte sammenligning med mine gode danske grunde til at forlade Danmark. Een af dem kan jeg nævne med en smule rødmen. I 1972 havde jeg, oven i alt det andet, også agiteret oprømt imod Danmarks indtræden i Det europæiske fællesmarked; og med Peter Seeberg indså jeg efter nederlaget i oktober nødvendigheden af, at vi nu gav os til at skandinavisere syd for grænsen, »den lange march gennem institutionerne«, som han sagde med et udtryk af Rudi Dutschke, der henviste muntert til Kinas formand Mao. Ved Freie Universität Berlin havde Rudi Dutschke studeret, agiteret og organiseret, lige til han blev skudt på og siden kom via England og Elias Bredsdorff til Danmark og universitetet i Århus. FU var sidst i 60erne studentoprørets tyske arnested, og man kom aldrig til ro. Da jeg – efter et godt års tøven – takkede ja til Freie Universität Berlin i maj 1973, var jeg advaret uden at forstå. Jeg ville være professor og valgte FU for at oprette endnu et studium, for at udbrede kendskab til skandinavisk tænke måde og for at fortsætte en videnskabelig udvikling og karriere. Det blev hårdt. Sekteriske og dogmatiske former for marxisme og stærk reaktion, værst de fra DDR fjernstyrede (og deres grå antagonister i BRD) sled i lange år universitet og fakultet ned til kampplads for intrigerende, magtlystne, hævnerrige, kortfristede vindere og langfristede tabere. Retorik og vold. Det politiske mord på dommer Drenkmann fandt sted i hans lejlighed i gaden bag vores bolig i Kastanien Allee, »Haus Ilonka«, hos den spiritistiske værtinde. Da Holger Meins fra RAF (»Rote Armee Fraktion«) havde sultestrejket sig død, isolations-fængslet som han var i Hamborg, skrev en ukendt hånd over pissekummen på universitetet: »Heute Meins / Morgen Deins«. Men »Der Kampf geht weiter, Holger« sagde Rudi Dutschke ved graven. Min medbragte danske familie drog hjem til Mors. Jeg lærte mit tysk og blev hængende. Lå på landevejen mellem Vestberlin og Nordmors, frem og tilbage, små tusind kilometer tyve-tredive gange om året, opretholdt forbindelsen til begge sider, kunne ikke andet. Jeg tjente gode penge. Orlov (med og uden løn) i perioder brugte jeg til at komme mig og forske. Rigtige venner og veninder stod distancen. Litteraturen blev ikke ringere, og historien åbnede sig for mine undrende øjne.

Henrik Ibsen var i 1970erne uden tvivl den hyppigst, mest påfaldende opførte dramatiker i Berlin. Det begyndte med Peter Steins store opsætning af *Peer Gynt* ved Schaubühne am Halleschen Ufer, sat op i messehallerne i

Vestberlin; det kulminerede med Karge & Langhoffs bidende uforglemmelige *Wildente* i Østberlin og med Peter Zadeks sorgfulde, den geniale Ulrich Wildgruber som fotografen Hjalmar Ekdal, fantasten anno 1884 ført ajour, ved Theatertreffen i Vestberlin, importeret fra Hamborg. Ibsen indgik ofte – og ofte lykkeligt – i min undervisning. Med studerende gik det til Østberlin og endda til Hamborg, når det virkelig skulle være. En skønne dag først i firserne spurgte jeg endelig, midt i en time, de studerende og mig selv, om det mon kunne tænkes, at Ibsen i virkeligheden var en slags anarkist, og at anmelderen over dem alle, Georg Brandes, havde været ved kilden og (med vilje?) forgiftet hele tolkningstraditionen, som han jo selv sagde, at han havde gjort det med vilje med Søren Kierkegaard? Sådan at vi, nu i vores tid, burde forsøge at komme bag om traditionen og dens grundlægger Brandes og ind til Ibsens tekster med helt anderledes bevæbnede øjne? Det førte til verdens første forsøg på udtrykkelig rekonstruktion af Henrik Ibsens poetik samt til en kortlæggelse af de veje, ad hvilke han kan være blevet, hvad han i sandhed blev og vedblev at være, en slags grundtvigiansk frihedsmand, hvis viden om frihed og fællesskab var, at de er hinandens forudsætninger. Ikke den sørenkierkegaardske individualist, som den ukristeligt verdensberømte Georg Brandes fik markedsført som den sande Ibsen (manden og værket), men en kritisk realist, som ville, at hans digtning skulle være vores hjælp til – meddigtende – at forstå os selv i vores lykkelige og ulykkelige afhængighed af vores medmennesker i alle ting, en social anarkisme som bagvedliggende anlæg og længsel, frihed i fællesskab! Brandesforskningen har – for hvad den er værd – godtaget min påvisning af kampen mellem Ibsen og Brandes. Kan man forlange mere? Og jeg ser nu på Georg Brandes med samme indstilling som den stejle Johannes V. Jensen gjorde fra først af. Brandes ville kritikens magt, slet og ret. Ibsen ville læserens frihed ved at sætte sin egen ind efter bedste evne. Som han i taknemlighed skrev i et rimbrev til fru Heiberg i Pariserkommunens år:

*det er livet, det at bøje
 eget indhold, åndigt, rigt,
 i den form, som folkets øje
 kræver for sit eget digt.*

Nu er jeg emeriteret. Kort før det skete skrev Frank Kermodé om en kollegas arbejde ved Columbia University, New York, nogle linier, som også jeg kun-

ne underskrive, og som skal citeres. De står at læse i *The New York Review of Books*, Vol. XLIII, No. 14, September 19, 1996, side 32:

Teachers who have never faced a whole year of the disciplines enforced by these accommodatory courses may well shudder at the prospect. There are such demands on one's energy, so many unforeseeable interventions – some silly, some hostile, a few very acute – and a constant need to startle an unwilling audience out of lassitude, to update, to control arguments that can lead anywhere and may touch the deepest prejudices of some students while leaving others bored and bewildered.

Sådan var det; og vidunderligt.

Men med min hustru Sabine har jeg her i min halvhøje alderdom – trods verdens overbefolkning og dens uoverskueligt dårlige tilstand – sat endnu tre meget forskellige drenge, Jens (1992), Søren (1993) og Marius (1997), i verden. Jeg er emeriteret, ikke fra Freie Universität Berlin, men fra Humboldt-Universität zu Berlin. Mit fag hørte nemlig til blandt de tre små fag, der i oktober 1994 først vendte tilbage fra udbryderholdet i villakvarteret Dahlem til det store gamle, af DDR faktisk ruinerede universitet Unter den Linden. Også den tur tilbage var villet og vanskelig, rigtig og forkert, smertelig og nødvendig. Det er bl.a. historien om et symbolsk mord og et fagligt attentat, som vi og jeg forgæves forsøgte at forhindre; men mit fag udfoldes nu som kulturvidenskab ved HU i direkte fortsættelse af den vision, som vi skabte ved FU i begyndelsen af 70'erne med støtte af en lystig arbejdsgruppe fra Basisuddannelsen ved Odense Universitet. Det Nordeuropa-Institut i Berlin, som Hartmut Röhn og jeg stred for i en snes år, det findes altså!

Selvfølgelig er det ikke perfekt. Hvad er? I Danmark og Tyskland, til højre og venstre er kolleger og venner (og uvenner) faldet fra. Ulykker, faktisk og symbolsk hjerneblødning, sclerose, selvmord, oversøisk emigration, førtidspension, forstening, alkoholisme, kræft, for store og for små krav, Parkinson's syge og politik, hjertestop. Selv om man var strengt loyal under alle forhold, som en Ø.K.-mand i en tin-mine, var det uhjerteligt at deltage i magtspil. Som ung troede jeg, at velvoksne forretningsfolks perfidi bag ryggen på hinanden i en verdensorganisation som The East Asiatic Company var noget særligt, en underlig lagkage. Det gentog sig bare, som regel i mere beskedne målestok, bare overalt. Dansk familieliv, danske universiteter, dansk nabo-skab, og det kulminerede i Berlin, hvor universitetets konservative vicepræsi-

dent – Prof. Dr. i retsvidenskab – blev grebet i universitetspolitisk bagvaskelse af sin chef, magtmisbrug, løgn og bedrag, blev valgt og genvalgt (efter sit nummer) til præsident for samme universitet og siden blev medlem af byens regering som senator for indre anliggender, chef for verdensbyens ordensmagt.

Vi taler alt i alt – i min aldersgruppe, om vores tid – om tiden efter Hitlers Machtübernahme, de permanente bedrag, verdensomfattende vold, Stalin, Auschwitz, Hiroshima-Nagasaki, den kolde krig, Vietnam, Mao, Muren og Murens fald, Tjernoby, indre og ydre rovdrift, gift i jord, i luft, i vand. Vi taler om en syg verden og altid om angst. Studenter-oprøret i Tyskland gjaldt især de tyske nationale løgne og fortrængninger. Men oprøret blev siden tit forbitret til kamp mod akademisk disciplin. Og i min tid i Berlin gjaldt det så også kampen mod isolationsfængsling, mod Berufsverbot, mod NATOs raketter og imod fejl i Systemet og asbest i loftet. Frustration und kein Ende. Universiteternes metamorfose i den vestlige verden i min tid blev udløst af den koldkrigs »mobilisering af intelligensen« og andre reserver, som gik i gang, netop som jeg blev magister i Århus, og som gjorde mig til universitetsmand på livstid, direkte fra det grønne bord. Som dengang faktisk var grønt. Mine vigtigste henvisninger fik jeg fra boghandlere, fra venner og kolleger i andre fag og andre lande, fra tidsskrifter og bøger, især anglo-amerikanske, men efterhånden også fra de tyske (oh, Habermas) og fra de studerende, deres vågne spørgsmål og latente skepsis. Hvor *vi* studerede almen litteraturhistorie, og nordisk, på egen hånd i faktisk frie studier, som generationer har gjort siden Humboldt selv, findes nu i alle fag en skolemæssig styring, en gennemgribende differentiering og reglementering, pensum og indlæring disciplin for disciplin; til dels motiveret af institutternes ønsker om vækst og konsolidering ved obligatoriske studieordninger; til dels påtvunget af politiske indgreb, som forudsætning for bevillinger, der forlanger kvantificerbar indsigt, løbende kontrol og synlig produktion; til dels begrundet i fagenes internationale orientering og universelle betingethed, globaliseringen. Det imponerer ikke nogen i disse tider, at man tager et par dage fri i Berlin og forelæser over H. C. Andersen ved University of California i Los Angeles. Men det kan være rigt inspirerende, ikke mindst den amerikanske generøsitet: »You are a great teacher!«. Universitetets lærere har imidlertid i undervisning og administration – her som dér – opgaver, som vores lærde professorer ikke drømte om, da vi i 1950erne lagde beskedent beslag på deres tid og lyst.

Politik og markedskræfter, landenes økonomi og ambitioner, beforder og begrænser, styrer direkte og indirekte i et omfang, som før var utænkeligt. Ældre kolleger uden held til selv at vælge kurs (eller uden effektiv tæft for de skiftende moder og tilbud), for dem blev omstillingen af deres mulighedsbetingelser klart fatal. »Die Universität hat die Aufgabe, die Wahrheit in der Gemeinschaft von Forschern und Schülern zu suchen« (Karl Jaspers, 1945). Tyske professorers konservative interesseorganisation offentliggør i bladet *Forschung und Lehre* klagesange, som ikke står tilbage for de danske, hvad enten de er ironisk og dansk halvgarderet formuleret, som af psykologen Boje Katzenelson fra Aarhus Universitet ved en faglig konference nylig (*Aspekter af psykologisk forskning i Danmark*, 1996), eller glammende indignerede med krav om reform, som i *Magisterbladets* påvisning disse år af permanent overarbejde blandt de beskæftigede af foreningens klienter. Alligevel må man sige med Johannes V. Jensen, som jeg nu i mit otium på landet i Danmark forsøger at se i sandhed, at det i disse tider har været en stor lykke at kunne vælge, som man gjorde. Mit livs forlov! Det var ikke tænkeligt andet, »mit Livs Forlov!«.

I en sammenfatning kunne man måske med rette sige, at jeg var nødt til at studere litteratur, fordi jeg i digtningen fandt en væren og et samvær, som var uundværlige for mig. Jeg søgte og fandt meget tidligt i digtning en sikkerhed og en samtale, som andre mennesker kan hænde finder på andre måder. Gad vidst, om ikke min litteratur-begejstrede morbror Jens, som elskede og tidligt måtte savne sin vanskelige far, P.A., kunne have sagt noget varmt om det: Vi er ikke alene.

Jeg har boet ved en U-Bahn, Thielplatz i Dahlem, nabo i mere end én forstand til de døde, til Max Sering (far og søn), von Tirpitz, Fritz Haber, Lise Meitner, Hahn, Mengele, Niemöller, Dutschke, til Institut for racehygiejne, nu sociologer, til en SS-kaserne, der nu var befolket af Voice of America. Et stenkast fra min arbejdsplads boede vi med to store balkoner, marmorbadeværelse, stumt flygel i hall'en, uden egen indgang boede vi til leje i en grundmuret villa fra tyverne, som i en park med Gollwitzers kirke. Beamter auf Lebenszeit. Hvor skønt havde det ikke været at kunne arbejde som de gamle.

Skamløst genoptrykkes her diverse småting, smagsprøver og kuriosa, uændret, men også uændret det, som i dag gør krav på at gælde som de stående af mine korte skrifter. Hver tekst er på foden forsynet med årstal for første offentliggørelse, så det er let at orientere sig i henhold til den samlede bib-

liografi og se, hvor teksterne kommer fra. I enkelte tilfælde er disse årstal (offentliggørelsen) flere år efter den tid, hvor teksten faktisk blev skrevet. Jeg har som overordnet titel valgt en til dansk skinnesprog uoversættelig tysk bydemåde, »zurückbleiben« (indstigning slutter / dørene lukkes / BLIV SÅ STÅENDE / toget kører / farvel med dig), som bruges hver gang toget skal køre og dørene smækker i. Denne kommando eksercerer folket – før, under og efter Muren – i respekt for myndigt overblik og klar besked. U-Bahn i Berlin. Hver eneste perron gentager ordet »zurückbleiben!« højt og klart og ikke mindre end to gange hvert femte minut i tjenestetiden, ofte oftere, ofte venligt sagt, ofte ligefrem rasende, brølende, med piskesnert. Det bliver tusinde gange i timen. Skanderet ud over perroner og ud over deres nabolag gennem højtalere uden fejl. Er det ikke den samme besked, som den gamle lærer, min oldefar, tilskriver sin datter i tro, håb og kærlighed det år, 1884, hvor Hedvig Ekdal dør for pistolen bag tæppet i *Vildanden*? Stå tiden ud! Bliv, en lille tid. Noget vil vise sig. Vi afgår straks. Det er dejligt at fare.

I forbindelse med en gæsteforelæsning i Oslo i marts måned et år blev der lejlighed til en dansk samtale med Bo Elbrønd-Bek ved Universitetets Senter for Ibsen-forskning. Han har jo i årenes løb begået ikke så få interviews med kolleger, og han besluttede, at jeg kunne være et rimeligt offer. Det interesserede ham specielt, at min Ibsen (endnu?) ikke er blevet nordmændenes, og hvordan jeg i det hele taget lever med mit beskedne virke og ry. Jeg siger ham tak for tilladelsen til at optrykke resultatet, lige som jeg takker alle de forlag og publikationer i ind- og udland, som har givet deres til-ladelse og har medvirket her.

Formlen for vores liv må andre hævde. I faget gælder, at jeg ser den rette, den bedst mulige forståelse af den enkelte tekst som den opgave, der legitimerer litteraturvidenskaben. Jeg er ikke berømt, ikke magtfuld, og jeg véd ikke, om jeg har gjort nytte. Den foreliggende samling repræsenterer, hvad jeg fik gjort, minder om den jeg var og gerne ville være, og om dem, jeg kunne være blevet. Jeg afleverer bogen til litteraturvidenskaben, til de studerende, til arbejdsgiverne, til kolleger og veninder og venner, til min familie, til tiden.

EMC.